Za lepší život venkovské ženy

Obrazy občanského a politického aktérství žen v časopise „Zvěstování“ před obecními volbami roku 1919

Marie V. Fousková

Obecní volby dne 15. června 1919 byly výjimečnou událostí hned z několika hledisek. Šlo o vůbec první volby vypsané na území nově vzniklé Československé republiky, jejich výsledek byl impulzem ke změně vlády a v neposlední řadě představovaly také první příležitost, kdy mohly ženy přistoupit k volební urně v masovém měřítku a za stejných podmínek jako muži. Byly tedy významným momentem nejen v procesu ustavování nového státu, ale i při formování nového statusu žen jako voliček a občanek nové republiky.¹

Změny v postavení žen v nové republice předznamenala již Washingtonská deklarace pasáží postulující, že ženy budou v novém státě „postaveny politicky, sociálně a kulturně na roveň mužům“.² Tato pasáž odráží dlouhodobé feministické postoje Tomáše Garrigua Masaryka, jehož vliv byl jistě významným faktorem v prosazování představy, že s novou demokratickou republikou je samozřejmě spojeno i politické

1 Blíže k těmto volbám viz KÁRNÍK, Zdeněk: Volby na jaře 1920: Československo na cestě od národněrevoluční diktatury k parlamentní demokracii. In: PECKA, Jindřich (ed.): *Acta contemporanea: K pětadesátinám Viléma Prečana*. Praha, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR 1998, s. 95–131.

2 Prohlášení nezávislosti československého národa jeho prozatímní vládou československou – tzv. Washingtonská deklarace z 16. října 1918. In: GRONSKÝ, Ján (ed.): *Komentované dokumenty k ústavním dějinám Československa*, sv. 1: 1914–1945. Praha, Karolinum 2005, s. 35–37, zde s. 37.

zrovnoprávnění žen.³ V Revolučním národním shromáždění, jehož kooptované členy nominovaly jednotlivé politické strany, tedy zasedly i ženy. Z celkového počtu 256 poslanců⁴ jich však bylo jen osm: po dvou poslankyních za sociální demokracii, české národní socialisty i agrární stranu, jedna žena za národní demokracii a jedna (Alice Masaryková) jako členka Slovenského klubu. Jedinou stranou, která do revolučního parlamentu nevyslala žádnou ženu, zůstala Československá strana lidová.⁵

Politické zrovnoprávnění žen ve formě aktivního i pasivního volebního práva bylo v nové republice všeobecně očekáváno a v lednu 1919 Revoluční národní shromáždění schválilo volební řád do obcí, který toto právo skutečně dával i ženám.⁶ V téže době byly také ženám otevřeny všechny vysoké školy včetně práv a techniky (s výjimkou teologie)⁷ a očekávalo se i brzké zrušení celibátu učitelek; příslušný „proticelibátní“ zákon byl schválen v červenci 1919.⁸ Další závažnou úpravou potenciálně zasahující do života mnoha žen bylo uzákonění rozluky manželství v květnu 1919. To však, jak přesvědčivě ukazuje americká historička Melissa Feinbergová, nebylo primárně motivováno snahou podpořit emancipaci žen, ale spíše potřebou symbolicky vymezit kulturní i politickou nezávislost nového státu na katolické církvi, a přeneseně tak i na bývalé monarchii.⁹ Formálně politickou úpravu statusu žen jako občanek završila nová ústava z února 1920, která v paragrafu 106 zrušila „výsady pohlaví, rodu a povolání“,¹⁰ a poté první parlamentní volby v dubnu 1920, kterých se ženy účastnily jako voličky i jako kandidátky za stejných zákonných podmínek jako muži.

3 K Masarykovu myšlení o „ženské otázce“ viz např. GORDON SKILLING, Hubert: T. G. Masaryk: A Radical Feminist. In: *Cross Currents: A Yearbook of Central European Culture*, č. 10. New Haven (Connecticut), Yale University Press 1991, s. 195–212; FEINBERG, Melissa: *Elusive Equality: Gender, Citizenship and the Limits of Democracy in Czechoslovakia, 1918–1950*. Pittsburgh, University of Pittsburgh Press 2006, s. 13–20; MALÍNSKÁ, Jana: *Do politiky prý žena nesmí – Proč? Vzdělání a postavení žen v české společnosti v 19. a na počátku 20. století*. Praha, Sociologické nakladatelství 2005, s. 79–103.

4 V březnu 1919 se počet poslanců RNS zvýšil na 270 (viz KÁRNÍK, Zdeněk: *České země v éře První republiky*, sv. 1: *Vznik, budování a zlatá léta republiky (1918–1929)*. Praha, Libri 2000, s. 63 n.).

5 Srv. MUSILOVÁ, Dana: *Z ženského pohledu: Poslankyně a senátorky Národního shromáždění Československé republiky 1918–1939*. České Budějovice – Hradec Králové, Veduta 2007, s. 51 n.

6 Zákon č. 75/1919 Sb. z 31. ledna 1919 (srv. KÁRNÍK, Z.: *České země v éře První republiky*, sv. 1, s. 70).

7 Viz BAHENSKÁ, Marie – HECZKOVÁ, Libuše – MUSILOVÁ, Dana: *Iluze spásy: České feministické myšlení 19. a 20. století*. České Budějovice, Veduta 2011, s. 169.

8 Viz TYTĚŽ: *Nezbytná, osvobozující, pomlouvaná: O ženské práci*. České Budějovice, Veduta 2017, s. 210–213.

9 FEINBERG, M.: *Elusive Equality*, s. 43–50.

10 Ústavní listina Československé republiky: Zákon č. 121/1920 Sb. z. a. n. ze dne 29. února 1920, kterým se uvozuje Ústavní listina Československé republiky. In: GRONSKÝ, J.: *Komentované dokumenty k ústavním dějinám Československa*, sv. 1, s. 71–106, zde s. 99.

Revoluční euforie a rychlé dosažení formálně politických práv vedly dokonce některé feministické spolky k tomu, aby se samy rozpustily (Spolek akademicky vzdělaných žen) nebo pozastavily svou činnost (Pokroková organizace moravských žen) v přesvědčení, že jejich úkol již skončil, a jejich další existence je tak zbytečná.¹¹ Brzy se však ukázalo, že ústavní záruky jsou jedna věc, jejich uvádění do žité praxe však věc jiná: v meziválečné Československé republice přetrvávaly mnohé diskriminační praktiky a zákonné nerovnosti.¹²

Vraťme se však zpět do revolučního jara 1919. Na rozdíl od sousedního Rakouska či Německa se politické zrovnoprávnění žen v Československu setkávalo s poměrně širokou podporou, zejména vzhledem k tomu, že nový demokratický stát, s nímž bylo spojeno, naplňoval české národní aspirace.¹³ Politické strany napříč stranickým spektrem tedy volební právo žen uvítaly. Jeho zavedení ovšem znamenalo výraznou změnu jejich potenciálního elektorátu: nyní strany musely v rámci předvolební kampaně oslovit nejen voliče, ale i voličky. Význam volebního práva žen navíc zvyšovalo veřejné povědomí o výrazné početní nerovnováze mezi muži a ženami v populaci: v dobovém tisku se často setkáváme s poukazy na to, že „volby rozhodnou ženy“.¹⁴ Ve snaze na novou situaci zareagovat začala řada politických stran vydávat tisk zaměřený na ženy v podobě politických ženských časopisů. Od ledna 1919 tak nově vycházely sociálnědemokratické *Ženské noviny*, agrární *Zvěstování* a časopis *Žena*, vydávaný českou zemskou organizací Československé strany lidové. V polovině května 1919 se k nim přidala i *Moravská žena*, vydávaná moravským křídlem lidové strany, a národnědemokratický týdeník *Nová síla*.

Stranický tisk byl vedle letáků, plakátů a veřejných voličských schůzí hlavním komunikačním kanálem, jehož prostřednictvím politické strany oslovovaly voliče a voličky. Prvorepublikové politické strany vydávaly širokou paletu tisku sahající od deníků a večerníků (často v několika lokálních mutacích) přes časopisy zaměřené na různé profesní skupiny až k časopisům pro děti a mládež. V rozporu s dnešním ideálem žurnalistické objektivity a na rozdíl od dobového takzvaného bezbarvého (tj. nestranického) tisku stranický tisk otevřeně hájil a zprostředkoval politiku, názory a zájmy dané strany.¹⁵

Politické časopisy pro ženy, zejména v tomto přelomovém období, představují významný veřejný prostor, v němž se jednotlivé strany vyrovnávaly s novým politickým statutem žen a přímo či nepřímo artikulovaly obraz své cílové voličky: její povahy,

11 Srv. BUREŠOVÁ, Jana: *Proměny společenského postavení českých žen v první polovině 20. století*. Olomouc, Katedra historie Filozofické fakulty Univerzity Palackého 2001, s. 134; BAHENSKÁ, M. – HECZKOVÁ, L. – MUSILOVÁ, D.: *Nezbytná, osvobozující, pomlouvaná*, s. 193.

12 Blíže k „ženské otázce“ v meziválečné ČSR viz např. v tomto textu citované práce Melissy Feinbergové, Jany Burešové, Dany Musilové, Marie Bahenské a Libuše Heczkové.

13 Viz FEINBERG, M.: *Elusive Equality*, s. 30–34 a 41 n.

14 PROKEŠ, Ant.: *Ženské hnutí v cizině*. In: *Zvěstování*, roč. 1, č. 20 (23.5.1919), s. 4.

15 Viz KŘEČEK, Jan: *Politická komunikace: Od res publica po public relations*. Praha, Grada 2013, s. 80–82 a 86; BEDNAŘÍK, Petr – JIRÁK, Jan – KÖPPLOVÁ, Barbara: *Dějiny českých médií od počátku do současnosti*. Praha, Grada 2011, s. 159–161.

zájmů, identity a společenské role. Stranický ženský tisk tak byl nepominutelným účastníkem formování poválečného veřejného diskurzu o ženách jakožto občankách.

Následující řádky se věnují agrárnímu ženskému časopisu *Zvěstování* v období před obecními volbami v červnu 1919, a to se zřetelem k tomu, jaký obraz ženy jako občanky a politické aktérky na jeho stránkách nalezneme a jak redakce a přispěvatelé časopisu rozuměli politickému zrovnoprávnění, zájmům a identitě venkovských žen. Vodítkem při zkoumání textů mi byl postup historické analýzy diskurzu formulovaný Achimem Landwehrem;¹⁶ v průběhu analýzy jsem rovněž využila techniku ručního kódování pomocí vynořujících se tematických kategorií.¹⁷ Klíčová je pro studii analytická kategorie genderu, která označuje konstruovanost rolí a charakteristik přisuzovaných v určité době a společnosti mužům a ženám.¹⁸ K časopisu přistupuji při vědomí jeho agitační, persvazivní funkce. Stránky dobového tisku nám totiž z podstaty věci nemohou zprostředkovat bezproblémový vhled do mentality a života žen, ale naopak vždy jen určitý obraz vytvářený s jistým záměrem, v tomto případě agitačním.¹⁹ Textovou analýzu nejen proto průběžně zasazují do příslušného situačního, sociálně-politického, mediálního a institučního kontextu.²⁰

Pro účely této studie podrobně sleduji nejprve lednová čísla časopisu z roku 1919, abych zachytila jeho rané profilování a úvodní reflexi nové společenské situace, do níž *Zvěstování* vstupovalo: vznik nové samostatné republiky a zrovnoprávnění žen. Dále se zaměřuji na čísla vydávaná od března 1919, kdy byly vypsány obecní volby, až do jejich uskutečnění dne 15. června 1919. Byť byly volby vypsány až v březnu, můžeme říci, že celá první polovina roku 1919 se odehrávala ve znamení jejich očekávání a probíhala během ní předvolební agitace. Pro osvětlení širšího kontextu tiskové kampaně agrární strany sleduji i její hlavní tiskové tribuny, noviny *Venkov* a *Večer* v období jednoho měsíce před volbami.

16 LANDWEHR, Achim: *Historische Diskursanalyse*. Frankfurt/M. – New York, Campus 2008.

17 Viz HENDL, Jan: *Kvalitativní výzkum: Základní teorie, metody a aplikace*. Praha, Portál 2012, s. 246–252 a 379 n.

18 K pojmu „gender“ a jeho využití v historii viz SCOTT, Joan Wallach: *Gender: A Useful Category of Historical Analysis*. In: TÁŽ (ed.): *Feminism and History*. Oxford – New York, Oxford University Press 1996, s. 152–180; viz také RATAJOVÁ, Jana: *Gender history jako alternativní koncept dějin*. In: ČADKOVÁ, Kateřina – LENDEROVÁ, Milena – STRÁNÍKOVÁ, Jana (ed.): *Dějiny žen aneb Evropská žena od středověku do 20. století v zajištění historiografie*. Pardubice, Univerzita Pardubice 2006, s. 33–40.

19 Srv. BARTOŠ, Josef: *Noviny jako historický pramen*. In: MAREK, Pavel (ed.): *Tisk a politické strany: Sborník referátů připravených pro nerealizovanou konferenci „Tisk, jeho místo a role v dějinách a současnosti politických stran na území českých zemí a Československa v letech 1860–2000“ v Olomouci ve dnech 24.–25. října 2000*. Olomouc, Katedra politologie a evropských studií Filozofické fakulty Univerzity Palackého – Moneta – FM 2001, s. 7–33; ORSÁG, Petr: *Mediální text jako historický pramen: Možnosti a limity interpretace*. In: BOČÁK, Michal – RUSNÁK, Juraj (ed.): *Média a text*, sv. 2 [online]. Prešov, Prešovská univerzita 2008, s. 133–142. [Cit. 2018-03-09]. Dostupné z: <http://www.pulib.sk/web/kniznica/elpub/dokument/Bocak1/subor/17.pdf>.

20 LANDWEHR, A.: *Historische Diskursanalyse*, s. 105–110.

Agrární strana a časopis „Zvěstování“

Agrární strana²¹ se po vyhlášení republiky brzy prezentovala jako strana respektující a podporující zrovnoprávnění žen: do Revolučního národního shromáždění nominovala dvě poslankyně (Annu Chlebounovou a Ludmilu Zatloukalovou-Coufalovou), v programu z dubna 1919 přivítala občanské zrovnoprávnění žen²² a ještě na sklonku roku 1918 Antonín Švehla podpořil založení ženského časopisu *Zvěstování* i stranické ženské organizace – Československého odboru pro zájmy venkovských žen.²³ Rok 1919 byl tedy obdobím, kdy se ženský odbor formoval a začínal budovat síť místních poboček.

Časopis *Zvěstování* vycházel od 10. ledna 1919 jako týdeník o rozsahu osmi stran a s podtitulem *List ženy československé*. Vydávaly jej agrární Českomoravské podniky tiskařské a vydavatelské v Praze²⁴ pod redakcí Růženy Svobodové, přední spisovatelky a jedné z nejvýraznějších osobností charitativní organizace České srdce.²⁵ *Zvěstování* se prezentovalo jako časopis venkovských žen, hájilo politiku agrární strany a (ač se k tomu podtitulem nehlásilo) fungovalo jako tiskový orgán nového Československého odboru pro zájmy venkovských žen, jehož činnosti byla věnována pravidelná rubrika „Věstník“ i řada článků mimo tuto rubriku.

Deklarovaným cílem časopisu *Zvěstování* bylo ženy vzdělávat a vést je k občanskému, duševnímu a kulturnímu rozvoji. Politické „ujasnění“,²⁶ které časopis chtěl ženám zprostředkovat, samozřejmě v praxi zahrnovalo obhajobu politiky agrární strany a obranu před agitací stran konkurenčních, zejména sociální demokracie a strany lidové. Ač se jednalo o časopis stranický, snažil se tak nepůsobit prvoplánově a udržoval si až na výjimky poměrně neútočný tón. Pozoruhodná je spolupráce s Annou Vetterovou-Bečvářovou, která do *Zvěstování* přispívala pravidelnými články

21 Strana se od roku 1919 oficiálně přejmenovala na Republikánskou stranu československého venkova, v roce 1922 pak na Republikánskou stranu zemědělského a malorolnického lidu (blíže viz HARNA, Josef: Republikánská strana. In: MALÍŘ, Jiří – MAREK, Pavel a kol.: *Politické strany: Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861–2004*, sv. 1: *Období 1861–1938*. Brno, Doplněk 2004, s. 553–591).

22 Návrh programu Republikánské strany československého venkova, 29. dubna 1919. In: HARNA, Josef – LACINA, Vlastislav (ed.): *Politické programy českého a slovenského agrárního hnutí 1899–1938*. Praha, Historický ústav AV ČR 2007, s. 101–109, zde s. 104.

23 BUREŠOVÁ, Jana: Československý odbor pro zájmy venkovských žen při agrární straně a směry jeho působení na společnost v období první Československé republiky. In: RAŠTICOVÁ, Blanka (ed.): *Agrární strany ve vládních a samosprávných strukturách mezi světovými válkami*. (Studie Slovákckého muzea, č. 13.) Uherské Hradiště, Slovákcké muzeum 2008, s. 157–160.

24 Blíže viz ROKOSKÝ, Jaroslav: K dějinám Noviny, tiskařského a vydavatelského družstva: Příspěvek k vývoji agrárního tisku. In: MAREK, P. (ed.): *Tisk a politické strany*, s. 17–33.

25 České srdce vzniklo v říjnu 1917 z iniciativy Antonína Švehly na pomoc hladovějícímu obyvatelstvu měst, zejména Prahy. Agrární strana organizaci úzce podporovala a ve svém tisku propagovala, Růžena Svobodová působila jako vedoucí dětského odboru Českého srdce. (Blíže viz LENDEROVÁ, Milena – HALÍŘOVÁ, Martina – JIRÁNEK, Tomáš: *Vše pro dítě! Válečné dětství 1914–1918*. Praha – Litomyšl, Paseka 2015, s. 135–141.)

26 Viz úvodník bez názvu, podepsaný Růženu Svobodovou, v prvním čísle *Zvěstování* z 10. ledna 1919, s. 1.

10. ledna 1919 vyšlo první číslo týdeníku Zvěstování, jímž agrární strana chtěla oslovit ženské publikum, a především své potenciální voličky na venkově (repro Knihovna Antonína Švehly, Praha)

na témata zahraniční politiky a ženské emancipace, ač byla sama členkou národní demokracie a od května 1919 dokonce redigovala vlastní národnědemokratický ženský časopis *Nová síla*.²⁷

Tematické zaměření časopisu *Zvěstování* bylo poměrně široké. Týdeník podával pravidelný přehled zpráv z domácí i zahraniční politiky, jimž byla věnována zvláštní rubrika. Publikoval též zprávy z velkých stranických sjezdů a o činnosti Československého odboru pro zájmy venkovských žen. *Zvěstování* věnovalo značný prostor úvahovým článkům o zrovnoprávnění žen, úloze žen ve společnosti a rodině, úvahám o životě venkovských žen a o venkově vůbec (zvláště v protikladu k městu). Do tematického profilu jednotlivých čísel samozřejmě zasahovaly významné soudobé události, například drahotní bouře, spor o Těšínsko či válka o Slovensko. Časopis rovněž informoval o novinkách v postavení žen v zahraničí a činnosti zahraničních ženských organizací. Věnoval také značnou pozornost aktivitám Českého srdce a jejich podpoře. Otiskoval články věnované sociální práci a vzdělávání, které byly (především v souvislosti s dětmi) zjevně považovány za oblast, jež by měla čtenářky jako ženy zajímat. Publikoval řadu článků o výchově a zdraví dětí a z podnětu čtenářek od června 1919 zavedl i drobnou hospodyňskou rubriku, poskytující rady do domácnosti. *Zvěstování* dále věnovalo nevelký prostor i knižním a divadelním recenzím a básním a jako většina dobového ženského tisku otiskovalo román na pokračování. Do časopisu přispívali i někteří literární přátelé z okruhu Růženy Svobodové, například Božena Benešová.

Obraz cílové čtenářky na stránkách „Zvěstování“

Aby redakce časopisu mohla své publikum nějak oslovit, musela si samozřejmě vytvořit určitý obraz cílové čtenářky, její povahy, hodnot a zájmů, který se pak odrážel ve výběru témat a jejich zpracování. Deklarovaným cílem *Zvěstování* však bylo také ženy vychovávat a kulturně povznášet, takže tento obraz byl jistě zároveň idealizovaný a normativní: mezi představou o tom, jaké čtenářky byly, a o tom, jaké měly být, nelze vždy narysovat jednoznačnou hranici.

Venkovská žena byla na stránkách *Zvěstování* vykreslována primárně jako pracovitá a obětavá. Jakožto žena měla mít blízko k citu, soucitu a k duchovnímu či náboženskému rozměru života. Jakožto venkovanka údajně také žila v souladu s přírodou, k níž díky svému ženství měla mít ještě blíže než venkovský muž. Samozřejmě a významnou součástí jejího života a identity bylo mateřství. Venkovská žena byla také prezentována jako „pramen“ národa,²⁸ a to jak fyzicky svým mateřstvím, tak kulturně jako představitelka národního „svěrázu“. ²⁹ Jak vidíme,

27 K osobnosti Anny Vetterové-Bečvářové viz MUSILOVÁ, D.: *Z ženského pohledu*, s. 117 n. (viz pozn. 5).

28 VÁVRA, Jiří: Ženy, na něž zapomněl zákon o práci osmihodinné. In: *Zvěstování*, roč. 1, č. 1 (10.1.1919), s. 6.

29 ROMANOVSKÁ, Kateřina [VRANÝ, Josef]: O ženách, které jsou nejlépe připraveny na nová politická práva. In: *Tamtéž*, s. 3.

časopis pracoval s neproblematizovanou diferenční koncepcí feminity, přičemž tento obraz dobře odpovídal dobovému normativnímu konstruktu ženství.³⁰ Pojil se však k němu navíc další výrazný aspekt: identita venkovanky na stránkách *Zvěstování* nebyla založena pouze v mateřství a péči (byť to bylo její významnou součástí), ale i v práci a ekonomické roli rolnické hospodyně.

V souladu s širšími tendencemi agrární kampaně bylo cílem *Zvěstování* oslovit všechny venkovské zemědělské ženy bez rozdílu třídy. Lze však říci, že podobu časopisu utvářely zejména městské intelektuálky, jakou byla i Růžena Svobodová, a zámožnější rolnické ženy, čemuž odpovídá i inzerce v časopise otiskovaná (typicky pražské prodejny zaměřené na bohatší ženskou klientelu). Vedle obrazu sebevědomé selské hospodyně ovšem v týdeníku stojí i obraz trpící chudé venkovské ženy. Ženy chudé jsou však častěji sociálním tématem, o němž se hovoří, než někým, kdo by na vytváření diskurzu o venkovské ženě na stránkách časopisu aktivně participoval.

(Venkovské) ženy a jejich zrovnoprávnění

S potřebou nějak vysvětlit či obhájit zrovnoprávnění žen se v časopise *Zvěstování* setkáváme průběžně, zejména v úvodnících, úvahách a v přetištěných veřejných přednáškách. Bylo koncipováno dvěma hlavními způsoby, které lze na základě formulací z klíčových textů označit jako „neočekávaný dar“ a „uzrálý plod“.

Způsob první je nejvýrazněji patrný hned v úvodníku vůbec prvního čísla časopisu, jehož autorkou byla šéfredaktorka Růžena Svobodová: „Českým ženám byla dána neočekávaným darem svoboda politická. Dostane se jim naráz všech práv, o něž bylo a jest bojovati tisíci peticemi, schůzemi a odbojem ženám zemí nejpokročilejších. (...) Práva politická zastihnou snad mnohé ženy uchystány k samostatné, veřejné práci. Ale pro většinu žen je to dar překvapující.“³¹ Svobodová v tomto textu koncipuje zrovnoprávnění žen jako „dar“, který ženy zastihuje překvapeně a nepřipraveně. Využívá tohoto konstruktů k tomu, aby postulovala potřebu vzdělání a „uvědomění“ žen, a nabízí nově vznikající časopis *Zvěstování* jako jejich prostředek a nástroj. Rámec „neočekávaného daru“ se ovšem nadále v časopise ukazuje jako spíše marginální. Ve sledovaném období se s ním setkáme pouze v jednom dalším textu, v němž opět slouží jako „odraziště“ k vyjádření obav o to, zda jsou ženy k výkonu svých nových práv dostatečně zralé, a k apelu na to, aby se začaly o veřejné záležitosti zajímat.³² Je-li zrovnoprávnění žen darem, je namístě se zeptat, kdo jej ženám daroval. Na stránkách *Zvěstování* se opakovaně vyskytuje figura zobrazující zrovnoprávnění žen jako výsledek a doklad demokratičnosti českého

30 Viz LENDEROVÁ, Milena a kol.: *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*. Praha, Nakladatelství Lidové noviny 2009, s. 36–50; dále viz např. BAHENSKÁ, M. – HECZKOVÁ, L. – MUSILOVÁ, D.: *Iluze spásy*, s. 33–49 (viz pozn. 7).

31 Úvodník bez názvu ve *Zvěstování* z 10.1.1919.

32 LISCOVÁ, Míla: Politické uvědomění a práce žen. In: *Tamtéž*, č. 18 (9.5.1919), s. 5.

národa v protikladu vůči rakousko-uherské monarchii,³³ stejně tak se však objevuje i prosté konstatování, že přiznání politických práv ženám je prostě výsledkem širších celoevropských společenských změn – revoluční „vlny“ zachvátivší Evropu.³⁴

První číslo časopisu vedle úvodníku Růženy Svobodové otisklo i text, v němž bylo politické zrovnoprávnění žen představeno zcela odlišně, a sice jako „uzrálý plod“ práce, píle a schopností žen, které jsou na novou situaci plně připraveny: „Naše ženy přijímají nové volební právo tak, jako žnec klade na řady uzrálý klas. Padá-li našim ženám do klína nové politické právo, pak padá tam uzrálý plod, na jehož vzrůstu a zrání pracovala celá ženská pokolení.“³⁵ Na otázku, *kterým* ženám a *jaké* práci konkrétně článek připisuje zásluhu na získání volebního práva, lze odpovědět snadno: nepřekvapí, že se jedná právě o ženy venkovské, zemědělské, agrární. S důrazem na zvláštní zásluhy žen venkovských se v časopise nadále setkáváme opakovaně.

Onou prací „celých ženských pokolení“ však ve výše citovaném textu není myšlen boj za ženská práva a vzdělání, jak by snad dnešního čtenáře mohlo napadnout, ale především práce žen v hospodářství. Podobně jako v tisku konkurenčních politických stran se i v časopise *Zvěstování* opakovaně setkáváme s argumenty založenými na schopnosti žen během války zastat mužské role živitele a reprezentanta domácnosti, tentokrát ve vesnickém prostředí: „...že [žena] tato práva má, že postavena jest na kolbiště veřejného života vedle muže, jest výslednicí toho, že tak skvěle obstála v těch titánských úkolech na bedra její vložených za nepřítomnosti našich mužů po dobu světové války v našich hospodářstvích i v naší veřejnosti – to právo si úplně zasloužila.“³⁶ Vzhledem k válečné zásobovací krizi nabývala „živitelská“ úloha zemědělských žen kritického veřejného významu, což některé texty neváhaly zdůrazňovat tvrzením, že právě zemědělské ženy svou prací za války „uživily národ“.³⁷

K důrazu na válečnou zkušenost se ve *Zvěstování* dále přidává specifická argumentační linie zdůrazňující zvláštní povahu venkovských žen, které jejich životní situace i bez ohledu na válku údajně nejlépe vybavila dovednostmi a vlastnostmi nutnými k účasti na veřejném životě. Texty a pasáže tohoto typu vyzdvihují postavení venkovských žen jako produktivních ekonomických akteerek a z něj vyvozují jejich údajné sebevědomí a samostatnost. Představují tyto ženy jako spolumajitelky statků, které mají na udržení hospodářství rovnou zásluhu s muži, a občas přecházejí až k vytváření obrazu svébytné tradice venkovských žen, jež jsou ve svých rolích matek a hospodyň vykreslovány nejen jako udržovatelky fyzického bytí národa,

33 Viz VETTEROVÁ-BEČVÁŘOVÁ, Anna: Vítězství zasloužené. In: *Tamtéž*, č. 4 (31.1.1919), s. 3 n.; LISCOVÁ, M.: Politické uvědomění a práce žen.

34 Viz BERANOVÁ-CHEJNICKÁ, Anna: Venkovská žena a politika. In: *Tamtéž*, č. 15 (18.4.1919), s. 6.

35 ROMANOVSKÁ, K.: O ženách, které jsou nejlépe připraveny na nová politická práva.

36 CHLEBOUNOVÁ, Anna: Uvědomění ženy venkovské. In: *Tamtéž*, č. 9 (7.3.1919), s. 2 n.

37 Viz např. LISCOVÁ, Míla: Žena v samosprávě obecní, I. In: *Tamtéž*, č. 22 (6.6.1919), s. 1; SVOBODOVÁ, Růžena: Šťastný začátek nového žití. In: *Tamtéž*, č. 18 (9.5.1919), s. 3.

ale i samotné jeho kulturní podstaty: jazyka, tradic a lidového umění.³⁸ Při bližším ohledání se však ukáže, že tento obraz sebevědomé venkovské ženy vychází zejména z životní situace žen selských, a i zde realitu poněkud přikrašluje.³⁹ Za podpisem Kateřiny Romanovské, „autorky“ nejvýraznějších textů tohoto typu, se ostatně pravděpodobně skrývá agrární politik, spisovatel a redaktor *Večera* Josef Vraný (jednalo se o jeden z jeho mnoha literárních pseudonymů).

Obraz venkovské ženy připravené na politiku v časopise narušují také zmínky o ženách odmítajících svá nová práva a neochotných se politicky angažovat (vstupovat do agrárních odborů pro zájmy venkovských žen či je zakládat): „Bohužel, setkáváme se mnohdy s neporozuměním venkovských žen pro veřejný život a netečnost a nevšímavostí, věříme však, že časem i ony porozumí, jak vznešený jest náš cíl, že chceme vybudovati venkovské ženě život lepší, život snadnější, aby nebyla více takovou Popelkou, jakou byla v době předválečné.“⁴⁰ Zmínky o „neporozumění venkovských žen“ se v časopise objevují zejména v jarních měsících (od konce dubna) 1919. Je pravděpodobné, že jejich nárůst souvisí s pokračující snahou agrární strany rozšiřovat síť ženských odborů a jejich činnost, stejně jako se stupňující se volební kampaní.

Ženy odmítající politické angažmá bývají většinou charakterizovány jako ženy chudé, a zejména (ač ne výlučně) starší. Některé příspěvky dokonce vykreslují jistý generační střet mezi staršími ženami a mladšími aktivistkami,⁴¹ přičemž je jistě relevantní fakt, že Československý odbor pro zájmy venkovských žen personálně navazoval na organizace agrárního dorostu.⁴² Jako hlavní důvody nechuti žen angažovat se v agrárních odborech bývá zmiňováno pracovní přetížení, nedostatek vzdělání a neochota překračovat dlouhodobě vymezené genderové hranice: „Nový život v republice je jim něčím novým, nebývalým. Naše venkovská žena nedovede se tak rychle vpraviti do nových poměrů. ‘Vždyť to jakživo nebylo, aby se ženské pletly mezi muže!’“⁴³ Jak uvidíme dále, tuto neochotu k překreslení genderových hranic sdílelo i nemálo venkovských mužů, kteří na rozdíl od agrárního stranického vedení k zakládání ženských organizací strany nepřistupovali vždy zcela vstřícně.

V návaznosti na tyto pocítované nedostatky časopis občas reflektuje obavy z politicky nesamostatné ženy, která bez kritické reflexe a v zajetí emocí podléhá politickým agitátorům. Tento obraz, dobově většinou evokovaný obraty jako „volební materiál“ či „hlasovací dav“, bývá na stránkách *Zvěstování* spojen i se „zemědělským“ přirovnáním podobných nesamostatných žen ke stádu ovcí – avšak pouze proto, aby

38 Viz např. ROMANOVSKÁ, K.: O ženách, které jsou nejlépe připraveny na nová politická práva; ŠTECHOVÁ, Marie: Skrytá moudrost našeho venkova. In: *Tamtéž*, č. 10 (14.3.1919), s. 1.

39 K postavení venkovských žen na přelomu 19. a 20. století srv. BAHENSKÁ, M. – HECZKOVÁ, L. – MUSILOVÁ, D.: *Nezbytná, osvobozující, pomlouvaná*, s. 86–97 (viz pozn. 8).

40 Viz rubrika Dopisy. In: *Zvěstování*, roč. 1, č. 22 (6.6.1919), s. 7.

41 HEJTMANOVÁ, M.: K veřejné činnosti venkovských žen. In: *Tamtéž*, č. 21 (30.5.1919), s. 6.

42 JIRSÍKOVÁ, F.: Referát o organizaci venkovských žen. In: *Tamtéž*, č. 18 (9.5.1919), s. 4.

43 Dopis učitelky. In: *Tamtéž*, č. 16 (25.4.1919), s. 7.

byly takové obavy z politické nekompetence žen vzápětí vyvráceny.⁴⁴ Opakovaně je sice zmiňována potřeba vzdělání venkovských žen, na stránkách *Zvěstování* však nenalezneme texty, které by sdílely pochybnosti o správnosti politického zrovnoprávnění žen. Okrajově také v časopise probleskuje a vzápětí je odmítnuta obava, že vzdělání nutné pro politickou angažovanost odcizí venkovské ženy, zejména dívky, venkovu.⁴⁵

Obrazy politické aktivity a politických zájmů žen

Časopis *Zvěstování* ve sledovaném období otiskoval řadu textů formulujících představy o vhodných podobách politické aktivity žen. Některé z nich, převážně z pera intelektuálek a spisovatelek, jako byla Růžena Svobodová či Anna Vetterová-Bečvářová, koncipují politickou aktivitu žen způsobem, jež můžeme nazvat „rozšířená domácnost“. Vykreslují totiž paralelu mezi činností žen v rodině a jejich veřejným působením v obci a ve státě: „Žena bude mysliti, velkou odpovědnou účastí, starati se o větší domácnost, o obec, o školu, o sociální péči, o ulehčení práce novodobými vynálezy, o pořádek v okrese, v kraji, ve státě, o výchovu svou, svých dětí, všech dětí celé budoucnosti.“⁴⁶ Normativní pečovatelská a vychovatelská role ženy v rodině se v tomto rámci přelévá i do světa veřejné a politické činnosti, přičemž je stát zobrazován jako jakási rozšířená rodina či domácnost, ve které muži i ženy zastávají odlišné, leč komplementární úlohy: „Chceme i v parlamentě plniti úkol ženy, který se zdarem plníme v rodině: tišiti nesváry, povzbuzovati v čas potřeby a starati se o to, aby naše děti zbytečně netrpěly.“⁴⁷ Představa ženy, která „tiší nesváry“ v obci a národě, však mohla být i překážkou stranické mobilizace žen a jejich aktivní participace na volební kampani. Obavy žen, které „z ušlechtilých důvodů si nepřejí politických stran“, rozhání Růžena Svobodová opět přirovnáním rodiny a obce, respektive národa: „Jako není dětí v rodině o jedné povaze, o jediném chtění, nemůže býti ani jediného zájmu, jediného vůle ve státě. (...) Zlo začíná tehdy, právě jako v rodině, když ... se chová strana jako hýčkaný jedináček.“⁴⁸ Úlohou ženy v této koncepci bylo působit v politice vychovatelsky a kultivovat ji.

Ženy měly v tomto rámci do politiky dodávat jakýsi svébytný „ženský přínos“ spočívající v transferu hodnot, dovedností a zkušeností, jichž nabyly v soukromé sféře rodiny, do prostoru politiky a veřejné činnosti vůbec. Jak je z výše uvedených citátů zřejmé, vymezoval tento rámec ženám v politice zejména oblasti sociální péče, školství a zdravotnictví, podřizoval je silnému étosu nesobecké práce pro

44 BERANOVÁ-CHEJNICKÁ, A.: Venkovská žena a politika; CHLEBOUNOVÁ, Anna: S kým půjdeme? In: *Tamtéž*, č. 20 (23.5.1919), s. 6 n.; ROMANOVSKÁ, Kateřina [VRANÝ, Josef]: Po smutných dnech v Čechách a na Moravě – teče na Slovensku zase krev našich mužů a synů. In: *Tamtéž*, č. 22 (6.6.1919), s. 1 n.

45 Viz např. JIRSÍKOVÁ, F.: Naše snahy. In: *Tamtéž*, č. 2 (17.1.1919), s. 8.

46 SVOBODOVÁ, R.: Šťastný začátek nového žití.

47 VETTEROVÁ-BEČVÁŘOVÁ, A.: Vítězství zasloužené.

48 SVOBODOVÁ, R.: Nebojte se slova politika! In: *Tamtéž*, č. 22 (6.6.1919), s. 2.

blaho celku a činil je zvláště zodpovědnými za mravní kultivaci společnosti. Je však třeba si všimnout toho, že zároveň otevíral možnosti, jak formulovat některé konkrétní sociální zájmy žen jako cíl, jehož prosazení mohlo a mělo být pro ženy-politicky legitimním a vhodným úkolem, slučitelným s „tradiční“ ženskou rolí. Kupříkladu výše citovaný článek Růženy Svobodové „Nebojte se slova politika!“ dále podává výčet oblastí zvláště vhodných pro aktivitu žen-politické: kromě veřejné hygieny, zdravotnictví a zaopatření ve stáří zmiňuje i zavedení mateřského pojištění a ochrany matek a kojenců, zřízení „vzorných a čistounkých jeslí“ a útulen pro děti pracujících matek, a také založení či zkvalitnění škol poskytujících kvalitní přípravu pro některá ženská povolání (služebné, zdravotní sestry, hospodyně).⁴⁹

Rámec „rozšířené domácnosti“ umožňoval zobrazit politické aktérství žen, včetně prosazování některých jejich sociálních zájmů, jako kompatibilní s dobovým normativním konstruktem ženství, a tak byl používán především k dosažení dvou hlavních komunikačních cílů: přiblížit čtenářkám i případným čtenářům politickou činnost jako něco, čeho se ženy nemusí bát a k čemu jsou kvalifikované, a ujistit je, že nová politická role žen není hrozbou pro stávající genderový řád: „Ženě není třeba báti se politiky! Vrozenou bystrostí pochopí rychle, že její práce politická bude předně zase mateřská a rodinná, jenomže v širokém slova smyslu.“⁵⁰ Využívání tohoto rámce ovšem nikterak nebylo výlučnou záležitostí agrárního tisku. S obdobnou argumentací sledující podobné cíle se setkáváme nejen v politickém tisku dobových stranických konkurentů,⁵¹ ale především již v předválečných diskurzích ženského emancipačního hnutí.⁵²

Řada dalších textů, jejichž autorky a autoři vycházeli spíše z prostředí venkovského agrárního hnutí, explicitní paralelu státu a domácnosti či rodiny nevykresluje. I ony však ženám převážně doporučují oblasti sociálních otázek, školství a mravní kultivace společnosti, přičemž zdůrazňují pocíťované konkrétní sociální problémy venkova a venkovských žen. Setkáme se tak s názorem, že ženy by měly v politice zakročit proti alkoholismu, který ničí jejich rodiny.⁵³ Dále by měly pečovat o nápravu „nepěkných jevů“ ve venkovském životě, jakými bylo například nešetrné zacházení s výměnkáři, špatná chudinská péče, některé problémy spojené s manželstvím a reprodukcí (sňatky pro peníze, příbuzenské sňatky, příliš časná manželství, nemanželské mateřství). K řešení vybízely také nedostatek jeslí, které by ulehčily

49 Tamtéž.

50 Tamtéž.

51 Srv. FOUSKOVÁ, Marie: Žena a politika v sociálně demokratickém a národně demokratickém ženském tisku před obecními volbami roku 1919. In: BOMBA, Lukáš – SMREK, Martin – SOKOLA, IVAN (ed.): *Fenomén moci a sociálně nerovnosti: Zborník příspěvků z 1. ročníka konferencie pre doktorandov, doktorandky a mladú vedeckú obec*. Bratislava, Univerzita Komenského 2015, s. 185–197.

52 GELNAROVÁ, Jitka: „Matka Praha“ a „dcery její“: Diskuse o ženském volebním právu do obce pražské v občanském a dělnickém ženském hnutí mezi lety 1906 a 1909. In: *Střed/Centre*, roč. 3, č. 2 (2011), s. 34–58.

53 PALKOVSKÁ, Anna: Slovo valašské ženy k svobodným ženám naší republiky. In: *Zvěstování*, roč. 1, č. 21 (30.5.1919), s. 6; MATULA, Antonín: Utlačovati bližního je hřích, ale nebojovati o své je sebevraždou! In: *Tamtéž*, č. 10 (14.3.1919), s. 2 n.

Spisovatelka Růžena Svobodová (1868–1920) se zapojila také do charitativních aktivit ve spolku České srdce a do ženského hnutí. V roce 1918 založila a redigovala časopis Lípa, v následujícím roce se stala šéfredaktorkou týdeníku Zvěstování (foto Literární archiv Památníku národního písemnictví, Praha)

situaci chudších venkovských žen, jež musely z domácnosti odcházet za výdělkem.⁵⁴ Opakovaně se ve *Zvěstování* psalo o přetížení a přepracování venkovských žen, zejména těch chudších, kterým nezbýval žádný volný čas na to, aby se mohly zajímat o veřejné záležitosti nebo se vzdělávat. Zřídka se ovšem setkáme i s názory, které nakonec v praxi vymezují veřejnou činnost žen zase především jako činnost manželky a matky rodiny, jež výchovou dětí a udržováním rodinných svazků udržuje obec i stát: „...zrodí-li a vychová republika řadu zdravých a zdatných občánek a občanek, tím dovrcholí své poslání – to bude politika, proti které nebude dělat obstrukci ani agrárník, ani socialista!“⁵⁵ Ačkoli je citovaný text výjimečný v tom, že vlastně o jiné politické činnosti ženy příliš nemluví, zůstává mateřství na stránkách *Zvěstování* nejdůležitější vlasteneckou povinností ženy, na kterou kvůli veřejnému životu nesmí zapomínat.

54 CHLEBOUNOVÁ, Anna: Uvědomění ženy venkovské. In: *Tamtéž*, č. 10 (14.3.1919), s. 5 (šlo o pokračování článku z předešlého čísla); LOUCKÁ-ČEPOVÁ, M.: Sociální věstník: Zřizujte jesle a dětské útulky. In: *Tamtéž*, č. 22 (6.6.1919), s. 4 n.

55 BERANOVÁ-CHEJNICKÁ, A.: Venkovská žena a politika.

Politické aktivity a zájmy žen podle představ ženského odboru agrární strany

Časopis *Zvěstování* průběžně otiskoval články, které sumarizovaly dosavadní činnost a rozvoj Československého odboru pro zájmy venkovských žen, a zejména formulovaly hlavní cíle a požadavky této organizace.⁵⁶ Jejich autorkou byla místo-předsedkyně odboru Františka Jirsíková-Prokešová, která také redigovala „odborovou“ rubriku „Věstník“. Zájmy venkovských žen, jak je zde Jirsíková předkládala a předpokládala, můžeme rozdělit zhruba do tří skupin. Zaprvé se jedná o zájmy související s právy, autonomií a zastoupením žen: odbor se chtěl zasazovat o to, aby práva žen byla dodržována v praxi, chtěl ženy „vychovávat k samostatnému politickému nazírání“ (tj. nezávislému na mužích), a zejména hodlal sloužit jako prostor k tomu, aby ženy mohly ve vzájemné diskusi své zájmy nerušeně a samostatně formulovat: „otázky speciálně ženské, neb ženy a rodiny se dotýkající, mezi sebou prodebatovati a pak návrhy na příslušných místech činiti.“⁵⁷ Jirsíková dále psala o hospodářských zájmech venkovských žen, a zejména požadovala jejich zastoupení „ve všech spolcích a korporacích strany, kupříkladu ve spolcích hospodářských, i v družstvech a v Ústřední jednotě atd. Chceme, aby [žena] sdílela výhody všech těch zřízení a působila i na rozkvět zemědělství.“⁵⁸ Tento požadavek měl jistě praktický význam pro bezprostřední ekonomické zájmy řady zemědělských žen. Družstevní a peněžní organizace agrární strany zprostředkovávaly svým členům nezanedbatelné ekonomické výhody, které byly také mocným motivátorem k loajalitě vůči straně.⁵⁹ Zatřetí Jirsíková předkládala záměr ženského odboru věnovat se blíže nespecifikované sociální práci a působit k rozšíření a zkvalitnění hospodářských škol pro venkovské dívky.

Místní ženské odbory se ve svých obcích měly věnovat především vzdělávání, sociální práci a činnosti „hospodářské, zejm. družstevní, která by přispěla k hosp. posílení ženy v zemědělství i k usnadnění její práce“.⁶⁰ O aktivitách místních odborů poskytuje cenné informace rubrika „Věstník“, především oddíl „Z našich schůzí“. Podle zpráv otištěných v první polovině roku 1919 v časopise se místní odbory skutečně nejčastěji věnovaly vzdělávací činnosti v podobě přednášek, které většinou kromě osvěty plnily významnou funkci agitační (mnohdy se jednalo přímo o agitační politické přednášky, zejména v aktuálním předvolebním období). V mnohých obcích se však pořádaly i přednášky o literatuře, výchově dětí a škole, vedení domácnosti a hospodářské osvětě a podobně. Další častou aktivitou místních ženských odborů bylo pořádání besídek, mnohdy spojených s diskusemi nad články

56 JIRSÍKOVÁ, F.: Naše snahy; TÁŽ: Význam odboru pro zájmy venkovských žen. In: *Tamtéž*, č. 13 (4.4.1919), s. 6; TÁŽ: Referát o organizaci venkovských žen. In: *Tamtéž*, č. 18 (9.5.1919), s. 4.

57 TÁŽ: Referát o organizaci venkovských žen.

58 *Tamtéž*.

59 Srv. HARNA, J.: Republikánská strana (viz pozn. 21); HARNA, Josef – RAŠTICOVÁ, Blanka (ed.): *Agrární strana a její zájmové, družstevní a peněžní organizace*. (Studie Slovákckého muzea, č. 15.) Uherské Hradiště, Slovákcké muzeum 2010.

60 JIRSÍKOVÁ, F.: Referát o organizaci venkovských žen.

otištěnými ve *Zvěstování* (časopis sám čtenářky k zakládání podobných diskusních kroužků vyzýval).⁶¹ Mnohé odbory také zakládaly místní knihovny či na vesnici zajišťovaly společenské akce, jako divadla či recitační a písňové večírky, jinde zase založily skupiny věnující se pěstování lidového umění (výšivky, písňe a podobně). V některých vsích odbory zřídily jesle, či alespoň měly jejich založení do budoucna v plánu. Občas také ve zprávách otištěných v časopise nalezneme přání založit obecní pekárny, prádelny či jiné svépomocné družstevní organizace, které by ženám usnadňovaly život. V některých obcích se odbory věnovaly i aktivitám spojeným se zvelebováním veřejného prostoru, zejména sázení stromů.⁶²

Na tomto výčtu záměrů a aktivit agrárních ženských odborů je patrné, že zájmem žen měla být jak kultivace obce a blaho celku, tak práce na usnadnění a obohacení jejich každodenních životů, přičemž se oba aspekty měly prolínat. V porevoluční atmosféře se samozřejmě v tisku nejen ženském, ale i „běžném“ kladl důraz na práci pro blaho republiky a snaha skloubit zájmy žen se zájmy národa a státu byla rozšířenou strategií. Činnost žen v agrárních odborech je však ve *Zvěstování* představována (a mnohdy i zároveň obhajována) nejen jako příspěvek k práci pro blaho národa či dětí, ale i jako prostředek a příležitost k ulehčení a duševnímu obohacení života žen.

Ženy ve straně, v parlamentu a na kandidátkách

Konkrétní představy o tom, jakým způsobem zájmy venkovských žen prosazovat, se však z příspěvků Československého odboru pro zájmy venkovských žen ani z jiných textů v časopise před obecními volbami v červnu 1919 vyčíst nedají. Františka Jirsíková-Prokešová postulovala záměr v rámci ženského odboru kopírovat stranickou strukturu a zakládat samostatné ženské složky při agrární straně na úrovni místní, okresní i celostátní.⁶³ Deklarovala také záměr působit v oblasti „sociální péče“ prostřednictvím zastoupení v obecních zastupitelstvech.⁶⁴

Zvěstování však nevěnovalo velkou pozornost tomu, kolik žen bylo v obecních volbách agrární stranou kandidováno, a kandidatury žen v obecních volbách nebyly v časopise využívány jako prostředek volební mobilizace žen. Pouze jeden poměrně nevýrazný článek se zabýval kandidátkou pražskou, jejíž druhé místo obsadila šéfredaktorka listu Růžena Svobodová, a kandidátkou Královských Vinohrad.⁶⁵

61 Viz rubrika „Věstník“ ve *Zvěstování*, roč. 1, č. 10 (14.3.1919), s. 7.

62 Časopis podporoval sázení tzv. stromů svobody na památku padlých vojáků a vzniku samostatného státu i ke „zkrášlení“ země. Svým vlastním způsobem se této výzvy chopily agrární ženy v Dražní u Manětína v západních Čechách, které zasadily „dva ořechy před chudobinac na památku ženské svobody“ (viz Zprávy o schůzích: Z Dražně u Manětína. In: *Tamtéž*, č. 21 (23.5.1919), s. 7).

63 JIRSÍKOVÁ, F.: Referát o organizaci venkovských žen.

64 *Tamtéž*.

65 ROMANOVSKÁ, Kateřina [VRANÝ, Josef]: Ženy při kandidátních listinách Republikánské strany při pražských volbách. In: *Tamtéž*, č. 23 (13.6.1919), s. 6.

Kromě Růženy Svobodové byly ženy na pražské a vinohradské kandidátce obsazeny na nevolitelných místech; agrární strana ostatně v Praze ani na Vinohradech nedosáhla žádných výrazných volebních výsledků a Růžena Svobodová tak v pražském zastupitelstvu nezasedla.⁶⁶ Ani bezprostředně po volbách ve *Zvěstování* nevyšly bilanční články, které by se nějak zaobíraly početním zastoupením agrárních žen či žen vůbec v nově zvolených obecních zastupitelstvech.

Jako jeden z předpokladů prosazení požadavků ženského odboru zmiňovala Jirsíková i zastoupení žen v parlamentu, avšak opět jen velmi vágně.⁶⁷ Představy o politické činnosti poslankyň celkově nebyly v časopise příliš rozpracovány. I vzhledem k nastávajícím obecním volbám se zdejší komentáře do poloviny roku 1919 soustředily především na činnost žen v obci, pokud vůbec nějak politické působíště ženy konkretizovaly. V několika textech okrajově narazíme na příklady vhodných témat, na něž by se poslankyně měly podle autorek zaměřit. Opět je tu na prvním místě řeč o sociální péči, s jejíž pomocí údajně mohou ženy předcházet sociálním bouřím, a tak udržovat smír ve společnosti, o boji proti alkoholu či prosazování praktických systémových opatření k ulehčení práce žen v domácnosti.⁶⁸ Činnost poslankyň, které již zasedaly v Revolučním národním shromáždění, však časopis nesledoval.

Venkovští muži, manželství a politické aktérství žen

Vznik samostatné ženské organizace, byť s podporou stranického vedení, se mezi mužskými členy agrární strany nesetkal pouze s kladnými ohlasy. V článku z dubna 1919 obhajuje Jirsíková existenci samostatné ženské organizace odlišnými zkušenostmi a mentalitou žen, plynoucími z dosavadních odlišných „podmínek politického vývoje“. Důraz klade zejména na potřebu vytvořit pro ženy, jak již o tom byla řeč, jakýsi „bezpečný“ prostor, kde by se nebály vyjadřovat své názory a diskutovat o ženských otázkách: „Kdo myslíš, že k samostatné politické výchově nebylo by třeba našeho odboru, podívej se do politických schůzí. Kdo je tam hlavním činitelem? Muž mluví, muž dává návrhy, muž debatuje. Velmi často jsou tam ženy sice přítomny tělem, ale ne duší. Jakou oproti tomu duševní čilost ukazuje žena ve schůzi ženského odboru, kde samy mezi sebou o svých úkolech si povídáme!“⁶⁹ V několika dalších textech, včetně dopisů čtenářek a zpráv z místních odborů, se setkáme s otevřeně kritickými zmínkami o nechuti, či přímo odporu mužů

66 Viz ŠVEC, Michal: *Komunální politika ve Velké Praze*. Praha, Karolinum 2013, s. 14–16; srv. též *Večer* (16.6.1919), s. 1.

67 JIRSÍKOVÁ, F.: Význam odboru pro zájmy venkovských žen.

68 SVOBODOVÁ, R.: Nebojte se slova politika!; PALKOVSKÁ, A.: Slovo valašské ženy k svobodným ženám naší republiky; dále viz komentář redakce k článku Karla Pelanta „Nesnadná otázka“ ve *Zvěstování*, roč. 1, č. 3 (24.1.1919), s. 7.

69 JIRSÍKOVÁ, F.: Význam odboru pro zájmy venkovských žen.

vůči zakládání místních ženských agrárních odborů v obcích.⁷⁰ „Jen mužové v naší organizaci měli by nás více v našich snahách podporovati,“ postesky si například členky ženského odboru z Dražně u Manětína.⁷¹ Některé projevy poslankyně Anny Chlebounové dokonce zpochybňují narativ o demokratickém českém národě, kterému ve zrovnoprávnění žen bránil jen rakouský útisk. Autorka tak v souvislosti se snahami předválečného ženského hnutí o dosažení volebního práva hovoří o tehdejší „houževnatém odporu veřejnosti“: „Naši muži tak energicky si vyhrazovali všechno to veřejné působení pro sebe, že byli přímo nervosní, míchala-li se některá ta všetečnější nebo výřečnější žena třeba jen do obecních záležitostí. Vážení přátelé! Já mám své zkušenosti.“⁷²

Na stránkách *Zvěstování* je reflektována (a odmítána) i obava mužů z toho, že ženy opustí svou úlohu manželek, matek a hospodyň, a dojde tak k jakémusi „převrácení“ genderového řádu. „Ono posmívání, které nyní velmi často slyšíme, že ženy budou nyní vésti politiku a muži domácnost, že budou práti, žehliti, vařiti, děti opatrovati, krávy dojiti atd., není namístě, to muži dělali nebudou, to budou dělali zase jen ženy, a kdyby to i dělali muži, za týden byste slyšeli, jaká jest to důležitá práce vésti domácnost, ale opakují, nestane se tak, a doba je příliš vážná, než aby se měla součinnost ženy vedle muže ve veřejném životě – odbývat humorem a vtipem,“ vyvracela podobné obavy opět Anna Chlebounová.⁷³ Pisatelky článků poměrně často ujišťovaly, že venkovská žena zůstane i nadále především hospodyní, manželkou a matkou, obvykle však v kombinaci s požadavkem, aby muži politickou a veřejnou

Anna Chlebounová (1878–1946) se po vzniku republiky stala jednou z prvních osmi československých poslankyň. Za agrární stranu byla zvolena také o dva roky později do Národního shromáždění a v roce 1925 svůj mandát obhájila. V roce 1929 uspěla ve volbách do Senátu a křeslo si udržela do roku 1936 (foto Archiv Poslanecké sněmovny Parlamentu ČR, fond Poslanci a senátoři Národního a Federálního shromáždění)

70 Viz např. TÁŽ: Referát o organizaci venkovských žen; Zprávy o schůzích. In: *Tamtéž*, č. 17 (2.5.1919), s. 7.

71 Zprávy o schůzích: Z Dražně u Manětína.

72 Řeč paní posl. Chlebounové na sjezdu Republikánské strany českosl. venkova. In: *Tamtéž*, č. 18 (9.5.1919), s. 2; srv. CHLEBOUNOVÁ, Anna: S kým půjdete? In: *Tamtéž*, č. 19 (16.5.1919), s. 5–7; BERANOVÁ-CHEJNICKÁ, A.: Venkovská žena a politika.

73 CHLEBOUNOVÁ, A.: Uvědomění ženy venkovské. In: *Tamtéž*, č. 10 (14.3.1919), s. 5.

činnost žen více podporovali. Podobně se opakují i ujištění, že ženy v politice nepůjdou proti mužům, ale „vedle nich“.⁷⁴

Tato ujištění se však na stránkách *Zvěstování* poměrně často pojí s ostrou kritikou chování venkovských mužů vůči ženám, zejména ve sféře manželství a rodiny, přičemž jsou zdůrazňovány dopady tohoto „soukromého“ mužského chování na veřejnou činnost žen. V časopise se opakovaně kriticky hovoří o neochotě manželů respektovat, že i žena má právo na volný čas ke vzdělávání, veřejné činnosti a duševnímu rozvoji vůbec: „Muži při svém zaměstnání dovedou si vždycky uvolnit chvíli, již věnují četbě nebo hovoru se svými druhy. A právě tito muži, kteří si dovedou za každou cenu získati chvíli duševního zážitku, přechasto bránívají ženám v četbě, pokládajíce ji pro ně za nevhodné zaměstnání nebo za zahálku.“⁷⁵ Autorkami těchto textů, upozorňujících na pracovní přetíženost venkovských žen, jejich podřízenou pozici v manželství a nedostatek uznání pro jejich práci ze strany manželů, jsou téměř výlučně ženy. Ve dvou textech se dokonce objevily zmínky o fyzickém násilí mužů na manželkách.⁷⁶ Tato kritika je přitom spojena s požadavkem, či přímo se samozřejmým očekáváním, že politické zrovnoprávnění žen přinese změnu i v soukromé sféře rodiny, jejímž výsledkem bude nový, egalitární model manželství, ve kterém si muž a žena budou rovnocennými partnery, byť budou v rodině i hospodářství nadále zastávat odlišné role: „Muž bude se musiti rozloučiti s vědomím jakéhosi panství nad svou ženou, což ovšem mnohým asi mílo nebude. Inteligentní, pokroková žena nechce a nebude poddanou ženou, ale chce a bude milující družkou svého muže, přítelkyní, se kterou se bude muž raditi, a ne poroučeti.“⁷⁷

Požadavek rovnosti v manželství je na stránkách *Zvěstování* prezentován nejen jako samozřejmě očekávaný důsledek politického zrovnoprávnění žen, ale i jako nutný předpoklad toho, aby ženy mohly svých nových práv efektivně využít – aby mohly získat ono stále skloňované „vzdělání“ a mohly se vůbec veřejného života fyzicky účastnit. Jako asi nejvýraznější příklad tu může sloužit výše zmíněný článek věnovaný problému domácího násilí. Jeho autorka formuluje požadavek, aby bylo násilí mužů na manželkách efektivně trestáno, aby muži ženám v případě potřeby pomáhali v práci, své manželky respektovali a dohlédli na své děti, pokud žena bude potřebovat jít na schůzi. Teprve změna v soukromé sféře rodiny podle autorky způsobí a vůbec umožní skutečnou změnu v životě veřejném: „Když takto se přerodí život rodinný ... kdy muž vymění své postavení neomezeného pána v rodině za šlechtěného druha a ochránce své ženy a dobrého spoluvychovatele svých dětí – tu i v životě veřejném budou obě pohlaví stejně ceněnými jednotkami, byť každá v jiném, sobě přiměřeném oboru. Tu teprve ženy zatouží po sebevzdělání a sebeuplatnění a samy dovedou řádně oceniti dobro, jež jim i celému národu přinese udělení hlasovacího práva obojímu pohlaví.“⁷⁸ Ačkoli bylo podle autorky

74 Viz např. LISCOVÁ, M.: Politické uvědomění a práce žen.

75 FORTLOVÁ, A.: Venkovanka. In: *Tamtéž*, č. 10 (14.3.1919), s. 5 n.

76 Viz LOUCKÁ-ČEPOVÁ, M.: Úprava cesty pro všechny ženy. In: *Tamtéž*, č. 17 (2.5.1919), s. 1 n.; FORTLOVÁ, A.: Venkovanka.

77 BRZYBOHATÁ, M.: Co chceme. In: *Tamtéž*, č. 18 (9.5.1919), s. 6.

78 LOUCKÁ-ČEPOVÁ, M.: Úprava cesty pro všechny ženy.

tohoto textu politické zrovnoprávnění žen krokem správným a nezbytným, samo o sobě ke skutečné společenské změně nestačilo.

Naléhavost problému postavení venkovské ženy v manželství dokresluje i skutečnost, že se mu na sjezdu agrárního dorostu v květnu 1919 věnoval i předseda strany Antonín Švehla. Ve svém projevu hovořil o nutnosti vybudovat v nové republice i nový, rovnoprávnější rodinný život, založený na respektu vůči ženě jako mužově rovné spolupracovnici v rodině i domácnosti. S požadavkem na změnu chování se však neobracel na přítomné mladé muže, ale opět jen na ženy, kterým ukládal úkol takovou změnu od mužů vyžadovat. Tím radikálně požadavku na reformu rodinného života sám ulamoval ostrůvku, když z odpovědnosti za její provedení vyvazoval muže a připisoval ji opět pouze samotným ženám.⁷⁹

Předvolební agitace na stránkách „Zvěstování“

Předvolební kampaň na jaře 1919 se odehrávala v kontextu pokračující zásobovací krize. Na konci května proběhla republikou poslední vlna hladových bouří, které propukaly nejen v Praze, ale i na venkově.⁸⁰ Vzhledem k tomu, že zemědělci, zvláště sedláci, byli jedním z terčů lidového hněvu, odrážejí mnohé texty ve *Zvěstování* pocit ohrožení a křivdy.⁸¹ Podpůrné sbírky pro České srdce, zejména program přijímání chudých podvyživených pražských dětí do venkovských rodin, tak měly i významný propagační rozměr, protože ukazovaly venkovské zemědělce jako lidi soucitné a štedré.

Zvěstování si většinou snažilo udržet kultivovaný tón, povznesený nad útoky na stranické konkurenty, a agitační motivy tak na jeho stránkách měly obvykle spíše nepřímý a defenzivní ráz. Časopis zejména pěstoval pocit sounáležitosti s venkovem, snažil se posilovat venkovanství jako primární složku identity svých čtenářek a vykreslovat morální výlučnost venkova, spojovaného s přírodou a národem, v protikladu k údajně zkaženému a od přírody odtrženému městu.⁸² Ostrou předvolební agitaci proti konkurenčním stranám nalezneme za první půlrok existence týdeníku ve čtyřech, respektive pěti textech,⁸³ zaměřených především proti sociální demokracii a méně výrazně i proti straně lidové.

79 Zemské sdružení dorostu Republikánské strany československého venkova. In: *Venkov* (17.5.1919), s. 1 n.

80 Blíže viz KÁRNÍK, Z.: *České země v éře První republiky*, s. 49–62 (viz pozn. 4).

81 O proměně vztahu města a venkova v době válečného nedostatku potravin viz KUČERA, Rudolf: *Život na příděl: Válečná každodennost a politiky dělnické třídy v českých zemích 1914–1918*. Praha, Nakladatelství Lidové noviny 2013, s. 35–37. Pro obraz sedláků a selek v socialistických *Ženských novinách* viz FOUSKOVÁ, Marie: Ku předu, ženy! Reprezentace feminity na stránkách *Ženských novin* před obecními volbami 1919. In: *Střed/Centre*, roč. 5, č. 2 (2013), s. 30–56.

82 Viz např. ŠTECHOVÁ, Marie: Skrytá moudrost našeho venkova. In: *Zvěstování*, roč. 1, č. 10 (14. 3. 1919), s. 1 n.

83 ROMANOVSKÁ, Kateřina [VRANÝ, Josef]: Proč naše hnutí a naše strana má nejlepší právo nazývat se „Republikánskou“? In: *Tamtéž*, č. 18 (9.5.1919), s. 1; JIRSÍKOVÁ, F.:

Sociální demokracie je v těchto člancích líčena jako prvek venkovu cizorodý, hrozící rozvratem společenským i mravním. Nejsilnějším příkladem této strategie je otištěná agitační přednáška Anny Chlebounové, v níž byla sociální demokracie označena za „stranu průmyslovou“, která chce „zničit zemědělce“, ⁸⁴ a stojí tak proti hospodářským zájmům všech venkovanů, bez ohledu na jejich socioekonomický status. Politický význam třídních rozdílů na venkově je v této optice bagatelizován a straně agrární, která je prezentována nejen jako zastánkyně hospodářských zájmů venkova, ale i jako garant stability mravního a společenského řádu, je připisován výlučný nárok hovořit za venkovské obyvatelstvo jako celek. Obhajobu existence odlišných politických stran v národě tak na stránkách *Zvěstování* doplňuje důrazný požadavek politické jednoty venkova pod záštitou agrární strany.

K varování před sociální demokracií, znamenající údajnou hrozbu násilí a rozvrácení společenského řádu, posloužily také proběhnuvší hladové bouře: „Pod záminkou boje proti lichvě uspořádány vpády do vesnic. Mnoho našich družek bylo vyvlečeno ze světnic od dětí – a vedeny byly pod šibenice, aby slíbily, že nebudou vystupovati proti určité politické straně. Osobní svoboda i nedotknutelnost ženy byly tu přerušeny nejhroznějším způsobem.“ ⁸⁵ Citovaný text zpracovává téma hladových bouří podobně jako agrární noviny *Venkov a Večer*, ⁸⁶ avšak ohrožení společenského řádu vztahuje specificky k samotnému fyzickému bezpečí žen. O tom, že „přísahat pod šibenicemi“ museli také muži, tu není zmínka, zato se však v kontextu bojů o Slovensko připomínají násilnosti – údajně páchané i na ženách – armádou revolučního Maďarska. Podobnou úlohu hrají i zprávy o údajné „komunizaci žen“ v oblastech ovládaných bolševiky, které v té době probíhaly světovým tiskem a dostaly se i na stránky *Zvěstování*. ⁸⁷ Volba sociální demokracie, která údajně „rozsévá sváry, nenávist a třídní boj“, ⁸⁸ měla být pro čtenářku nepřijatelná i z hlediska samotné její genderové identity, respektive postulovaného ideálu normativní feminity. Předvolební článek Františky Jirsíkové-Prokešové čtenářky přímo varuje, že žena, která by takovou stranu volila, by se nutně „zpronevěřila svému ženství“, ⁸⁹ tedy normativní představě o ženě tišící sváry a konflikty ve společnosti.

Agitace proti lidové straně měla ve *Zvěstování* komparativně marginální prostor, věnovaný zejména obhajobě manželské rozluky, kterou lidová strana prezentovala jako ohrožení ženy a rodiny. Asi nejostřejší výstup proti lidové straně nalezneme

K obecním volbám! In: *Tamtéž*, č. 22 (6.6.1919), s. 6; CHLEBOUNOVÁ, A.: S kým půjdete? (viz pozn. 72); TÁŽ: S kým půjdete? (viz pozn. 44); ROMANOVSKÁ, K.: Po smutných dnech v Čechách a na Moravě – teče na Slovensku zase krev našich mužů a synů.

84 CHLEBOUNOVÁ, A.: S kým půjdete?

85 ROMANOVSKÁ, K.: Po smutných dnech v Čechách a na Moravě – teče na Slovensku zase krev našich mužů a synů..

86 Jeho autorem je ostatně opět pravděpodobně redaktor *Večera* Josef Vraný.

87 Viz VETTEROVÁ-BEČVÁŘOVÁ, Anna: Co je ve světě nového? In: *Tamtéž*, č. 17 (2.5.1919), s. 1; dále viz PROKEŠ, Ant.: Ženské hnutí v cizině. In: *Tamtéž*, č. 20 (23.5.1919), s. 4.

88 JIRSÍKOVÁ, F.: K obecním volbám! Srv. též ROMANOVSKÁ, K.: Ženy při kandidátních listinách Republikánské strany při pražských volbách.

89 JIRSÍKOVÁ, F.: K obecním volbám!

opět v předvolebním projevu Anny Chlebounové, která ji charakterizovala jako „stranu zpátečnickou, jejíž vůdcové přicházejí sice na venkov se slovy lásky, avšak ve skutečnosti snaží se venkovský lid rozeštvati a pak jej ovládnouti“, a navíc ji obvinila ze záměru obnovit rakouskou monarchii.⁹⁰ Jinak však je patrná spíše opatrná snaha neurazit ve *Zvěstování* předpokládaný náboženský cit čtenářek.

Redakce týdeníku sice zjevně počítala s religiozitou svých čtenářek, avšak neotiskovala články, které by se daly označit za katolické či s katolicismem sympatizující.⁹¹ Pozoruhodné je občasné využívání nábožensky laděného jazyka k angažování čtenářek pro věc agrarismu, které počíná již samotným názvem časopisu.⁹² Časopis se pokoušel předpokládaný zájem svých čtenářek o duchovní otázky uspokojit také průběžným otiskováním úvah, které mnohdy používaly náboženský jazyk a řešily otázky duchovní a etické orientace v životě, avšak nehlásily se mnohdy výslovně ke křesťanství.⁹³

„Ženská otázka“ nehraje v článcích namířených proti konkurenčním stranám jako motivátor k volbě agrárníků prakticky žádnou roli: agrární strana není ve *Zvěstování* představována jako hlasitý zastánce ženských práv a konkurenční strany nejsou obviňovány z odporu vůči ženské emancipaci. Platí to i pro agitaci namířenou proti straně lidové, což dává smysl vzhledem k tomu, že mnohé venkovské ženy se na svá nová politická práva zjevně dívaly přinejmenším s jistým podezřením. Primárním motivem k loajalitě čtenářek vůči agrární straně měla být identita *venkovanky*, identifikace s venkovem a hospodářská závislost na zemědělství. Významnými faktory tu jsou hospodářské zájmy venkova, společenská stabilita a bezpečnost státu.

Společným motivem analyzovaných agitačních textů je obraz lidovce i socialisty jako cizorodých prvků, které na venkov vstupují (či do něj přímo „pořádají vpády“) zvenčí. Tyto texty tak v časopise pomáhají konstruovat obraz politicky i kulturně homogenního českého venkova, zastupovaného agrární stranou, do něž jsou údajně náboženské či třídní konflikty pouze uměle zanášeny z měst. Vedle tohoto dominantního obrazu se však v časopise zároveň vynořují marginální pasáže odhalující existenci politického a třídního napětí a konfliktu v rámci venkova. Ilustrativní je dopis jedné z pracovnic místních ženských odborů agrární strany, popisující vyostřenou předvolební situaci: „Horečka volební v průmyslovém našem kraji působí

90 Ani obviňování z přisluhování monarchii, ani odsuzování náboženského „tmářství“ nebylo v poválečné atmosféře „kulturního boje“ proti katolické církvi příliš neobvyklé (srv. PEHR, Michal – ŠEBEK, Jaroslav: *Československo a Svatý stolec: Od nepřátelství ke spolupráci (1918–1928)*. Praha, Masarykův ústav a Archiv AV ČR 2012, s. 13–23).

91 Opakovaně, a nejen v předvolebním období, se zde naopak setkáme s výkladem husitství jako významné a pozitivní součásti české národní identity – což ostatně odpovídá i širšímu agrárnímu ideovému rámci.

92 Viz např. HANUŠOVÁ, A.: *Zvěstování*. In: *Zvěstování*, roč. 1, č. 15 (18.4.1919), s. 4; BERA-NOVÁ-CHEJNICKÁ, A.: *Venkovská žena a politika*.

93 Vycházela zde například série úvah z pera Pavly Moudré, inspirovaných spíše jejím teozofickým hledáním. Ilustrativní je reakce katolického časopisu *Žena* z února 1919: „Náboženské citění svých venkovských čtenářek chce ovšem [*Zvěstování*] regulovat po svém: cosi jako náběhy k 'české církvi', jinde cosi ještě jiného, co nelze ani definovat: cosi jako koketerie s náboženstvím.“ (Ženská hlídka. In: *Žena*, roč. 1, č. 4 (27.2.1919), nestránkováno.)

jako jed. (...) Ty naše vesničky možno přirovnati k vosím hnízdům, k nimž těžko jest se přiblížiti.“⁹⁴ Je výmluvné, že autorka dopisu zde sama sebe nereflektovaně situuje jako někoho, kdo do venkovských „vesniček“ přichází zvnějšku.

Závěrem

Výše popsaný obraz politicky angažované venkovské ženy vyrůstá z širšího rámce agrární ideologie⁹⁵ (vztah venkov–město, mytologie půdy, požadavek politické jednoty venkova v agrární straně atd.) a poměrně dobře do něj zapadá. Stejně tak nemá daleko k dobovému ideálnímu obrazu političky, jak jej popsala Dana Musilová:⁹⁶ vyznačuje ji důraz na práci pro blaho obce, úsilí o mravní kultivaci společnosti, zájem o sociální otázky a potřeby žen a dětí. Na stránkách *Zvěstování* jsou však tyto charakteristiky spojovány i s artikulovaným zájmem o rozvoj vlastní osobnosti a o praktické zlepšení a ulehčení života venkovských žen, a to jak z hlediska ekonomického, tak z hlediska jejich statusu v manželství a společnosti vůbec.

Zmínky o odporu a nechuti některých venkovských mužů ke vzniku agrárních ženských odborů, které ve *Zvěstování* nalezneme, pravděpodobně do značné míry odrážely určitou konzervativnost venkovského prostředí a také fakt, že agrární strana politické organizaci žen před válkou nevěnovala výraznější pozornost. Většina významných českých politických stran začala mít o členství žen ve svých řadách zájem již na sklonku 19. století, v souvislosti s nástupem fenoménu masových stran, byť pro ženy zůstávalo obtížné se uvnitř stran prosadit na mocenské pozice. S největším náskokem se stranické organizaci žen otevřela sociální demokracie a národní socialisté, dále pak strana pokroková a Národní strana svobodomyšlná (předváleční mladočeši, poválečná národní demokracie). Vpředvečer války měly zmiňované strany již své ženské organizace či ženské sekce, sociální demokracie vydávala i ženský politický časopis (*Ženský list*).⁹⁷ Výjimkou byly české katolické strany, které volební právo a politickou činnost žen odmítaly, takže angažované katoličky se organizovaly mimo politické strany, ve spolcích zaměřených především charitativně. Přesto se katolické ženské hnutí po válce dovedlo velmi rychle adaptovat a během dvacátých let vytvořilo silnou ženskou organizaci, spolupracující s lidovou stranou.⁹⁸

Česká agrární strana, založená roku 1899, na rozdíl od stran katolických nepatřila k odpůrcům volebního práva žen, avšak ani k jeho velkým zastáncům. Její

94 Dopis B. V. In: *Zvěstování*, roč. 1, č. 22 (6.6.1919), s. 7.

95 Srv. HARNA, J.: Republikánská strana, s. 556 (viz pozn. 21); ROKOSKÝ, Jaroslav: Agrární strana. In: MALÍŘ, J. – MAREK, P. a kol.: *Politické strany*, sv. 1, s. 413–441, zde s. 417 n. (viz pozn. 21).

96 MUSILOVÁ, D.: *Z ženského pohledu*, s. 31 (viz pozn. 5).

97 *Tamtéž*, s. 19–23.

98 Srv. BUREŠOVÁ, Jana: *Proměny společenského postavení českých žen v 1. polovině 20. století*. Olomouc, Vydavatelství Univerzity Palackého 2001.

předválečný program z roku 1903 k otázce politického zrovnoprávnění žen mlčí.⁹⁹ Stranické organizaci žen byla před válkou věnována pozornost pouze v rámci agrárního dorostu,¹⁰⁰ o nějž se také poválečný Československý odbor pro zájmy venkovských žen v počátcích personálně opíral. Agrární strana tedy po válce své ženské organizace teprve budovala, zatímco její straničtí konkurenti již měli vybudované struktury, na nichž mohli stavět, a současně se již začali „sžívat“ s existencí vlastních ženských organizací či sekcí.

Kritika venkovských mužů, s níž se na stránkách *Zvěstování* setkáváme, se však netýká pouze odporu některých z nich vůči politické aktivizaci žen, ale přelévá se do sféry manželství a rodiny. Rozchod s patriarchální koncepcí manželství ve *Zvěstování* je samozřejmě odrazem pomalu se rozvíjejícího širšího společenského posunu od modelu manželství, v němž žena byla na muži závislá, měla o něj pečovat a nesnažit se ho „přerůst“ (tento ideál byl ve své době často ilustrován obrazem ženy jako břečťanu, který se vinul kolem statného dubu-muže),¹⁰¹ k egalitárnímu modelu manželství rovnocenných partnerů, dvou „stromů, které společně směřují za světlem“.¹⁰² Autorky přispívající do *Zvěstování* si sice chtěly zachovat role a aktivity manželky, matky a venkovské hospodyně, ale vyžadovaly právo na volný čas, rovnost a respekt vůči své osobě a své práci. Kritika postavení ženy v manželství je v některých textech spojena s upozorněním na provázanost soukromé a veřejné sféry, a je tedy implicitně postulována jako politické téma: beze změn ve sféře soukromé žena nemůže platně využívat svých nových práv ve sféře veřejné. Nároky narušující genderovou dělbu práce v rodině (například požadavek, aby muži v případech potřeby pečovali o děti) se však v časopise objevují jen velmi výjimečně.

Ve venkovském hospodářství (statku) byla rodina stále výrobní jednotkou. Údržba statku se neobešla bez součinnosti „mužských“ a „ženských“ činností, a práce selky byla tradičně nejen nepostradatelná, ale také produktivní.¹⁰³ K tomuto obrazu produktivní ekonomické role selské ženy se také některé texty ve *Zvěstování* vrací a stavějí na něm sebevědomí venkovské ženy. Jak však ukazuje Marie Bahenská se spoluautorkami, v druhé polovině 19. století bylo mnoho produktivní ženské práce vyvedeno z venkovské domácnosti do komerční sféry, což mělo v kombinaci s přetrvávajícími konzervativními představami o mužské nadřazenosti za následek i pokles statusu venkovských žen.¹⁰⁴ Otevírá se tedy otázka, nakolik obraz sebevědomé

99 Program České strany agrární: Schválen na sjezdu zástupců strany z Království českého 18. ledna 1903. In: HARNA, J. – LACINA, V. (ed.): *Politické programy českého a slovenského agrárního hnutí 1899–1938*, s. 45–71 (viz pozn. 22).

100 Viz ROKOSKÝ, J.: Agrární strana, s. 419.

101 Viz ABRAMSOVÁ, Lynn: *Zrození moderní ženy: Evropa 1789–1918*. Brno, Centrum pro studium demokracie a kultury 2005, s. 77.

102 Viz BOCKOVÁ, Gisela: *Ženy v evropských dějinách od středověku do současnosti*. Praha, Nakladatelství Lidové noviny 2007, s. 166.

103 Viz HORSKÁ, Pavla: *Naše prababičky feministky*. Praha, Lidové noviny 1999, s. 24; LENDE-ROVÁ, M. a kol.: *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*, s. 305 n. (viz pozn. 30).

104 BAHENSKÁ, M. – HECZKOVÁ, L. – MUSILOVÁ, D.: *Nezbytná, osvobozující, pomlouvaná*, s. 86 n. (viz pozn. 8).

selské ženy odrážel realitu a nakolik se ji texty ve *Zvěstování* spíše snažily vyvářet, a tak ženám dodávat sebedůvěru. Je zjevné, že časopis se přinejmenším částečně snažil hlas sebevědomé selské ženy nasimulovat: jednou z „autorek“, jež tento obraz ve *Zvěstování* vytvářejí, je ve skutečnosti pravděpodobně agrární novinář a spisovatel Josef Vraný, píšící pod pseudonymem Kateřina Romanovská (z jehož pera si však kritiku patriarchálního manželství nepřečteme).

V této souvislosti by bylo zajímavým předmětem dalšího výzkumu, do jaké míry měla ve venkovském prostředí vliv válečná valorizace a „zvědečtění“ domácích prací, které ve své monografii o dělnické třídě za první světové války popisuje Rudolf Kučera,¹⁰⁵ a také obecná válečná zkušenost žen, které na venkově na rozdíl od měst nebyly natolik konfrontovány s nouzí a sociálním sestupem. (V časopise se také příliš neakcentovalo ženské válečné utrpení, vyjma samozřejmě strachu o muže a syny.) Během trvání republiky se kolem *Zvěstování* a Československého odboru pro zájmy venkovských žen postupně zformuje nový proud venkovského feminismu, spojený především se jmény Ludmily Zatloukalové-Coufalové či Anny Mrskošové, které obě byly již v roce 1919 členkami výkonného výboru ženského odboru.¹⁰⁶

Na stránkách *Zvěstování* se ve sledovaném období ovšem nesetkáme s kritikou agrární strany jako takové. Časopis se přirozeně snažil vytvářet pozitivní obraz své strany (a zejména Antonína Švehly) jako zastávce venkova, a tedy i venkovských žen. Prosazení specificky ženských zájmů bylo však v optice časopisu primárně úkolem a zodpovědností samotných žen, kterým samostatná stranická ženská organizace měla poskytovat bezpečný ženský prostor pro artikulaci těchto zájmů. Je však otázkou, nakolik ženám umožňovala posunout se v řešení „jejich“ otázek za rámec spolkového aktivismu a svépomoci.

Studie byla zpracována s podporou Grantové agentury Univerzity Karlovy v rámci projektu č. 1484214 „Boj o ženu! Jak politické strany v první ČSR oslovovaly a mobilizovaly voličky“.

105 KUČERA, R.: *Život na příděl*, s. 69–100 (viz pozn. 81); srv. např. HÁLKOVÁ, M.: Hlídka hospodyňská: Jak vařit. In: *Zvěstování*, roč. 1, č. 13 (4.4.1919), s. 5 n. Hospodyňské školství se na venkově začalo rozvíjet od 80. let 19. století (blíže viz BAHENSKÁ, M. – HECZKOVÁ, L. – MUSILOVÁ, D.: *Nezbytná, osvobozující, pomlouvaná*, s. 93–97).

106 Viz JIRSÍKOVÁ, F.: Ustavující schůze Československého odboru pro zájmy venkovských žen. In: *Zvěstování*, roč. 1, č. 3 (24.1.1919), s. 7; dále viz BAHENSKÁ, M. – HECZKOVÁ, L. – MUSILOVÁ, D.: *Iluze spásy*, s. 220–222 (viz pozn. 7).